

УДК 82–343.09(100) «19»

Леонід Козубенко

ORCID iD: orcid.org/0000-0002-1548-3362

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української і зарубіжної
літератури та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»,
вул. Сухомлинського, 30, 08400, м. Переяслав-Хмельницький, Україна
leonidkozubenko@gmail.com

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ МІФОЛОГІЧНОЇ КРИТИКИ У ХХ СТОЛІТТІ

У статті досліджується методологія зарубіжної міфологічної критики ХХ століття: судження англійського філолога Макса Мюллера про порівняльну міфологію; твердження Едуарда Тейлора про антропологічне походження міфів; ритуально-міфологічна концепція Джеймса Фрейзера; процес спадкоємності давніх ритуальних традицій в дослідженні Джесси Уестон; погляди Мод Бодкін на архетипи міфів та образів й глибинне символічне значення слів; твердження Вільяма Троя про значення міфу як засобу вирішення нагальних проблем особистості; погляди Нортропа Фрая на міфологічний метод аналізу і розуміння літератури.

Ключові слова: міфологічний, критика, традиція, ритуал, школа, напрям, архетип, методологія, образ, дослідження.

В статье исследуется методология зарубежной мифологической критики XX века: суждения английского филолога Макса Мюллера о сравнительной мифологии; утверждение Эдуарда Тейлора об антропологическом происхождении мифов; ритуально-мифологическая концепция Джеймса Фрейзера; процесс преемственности древних ритуальных традиций в исследовании Джесси Уэстон; взгляды Мод Бодкин на архетипы мифов и образов и глубинное символическое значение слов; утверждение Уильяма Троя о значении мифа как средства решения насущных проблем личности; взгляды Нортропа Фрая на мифологический метод анализа и понимания литературы.

Ключевые слова: мифологический, критика, традиция, ритуал, школа, направление, архетип, методология, образ, исследование.

The article deals with the methodology of foreign mythological critique of the twentieth century: the propositions of the English philologist Max Müller

on the comparative mythology and the origin of the ancient myths as features of the original language, leading to the personification of phenomena and the creation of images; Edward Taylor's statement about the anthropological origin of myths as an expression of the primitive, immature and rough «philosophy» of nature; the ritual-mythological concept of James Fraser in which he pays special attention to ancient magic, its varieties and methods of application, as well as explores a variety of rituals: vegetative, natural, seasonal: the ritual (ritual) is like an inspiration of the myth, and the myth serves as an explanation, justification of the rite, which is carried out; the process of continuity of ancient ritual traditions in the study of Jesse Weston in which she tries to prove that the construction of novels on the Grail corresponds to the ritual of the Babylonian Tammuz and the Egyptian Osiris and denies the Christian interpretation of the most important symbols: the Grail Cup, the List, Sword and Stone, believing that they are rooted in prehistoric day; The views of Mod Bodkin on the archetypes of myths and images and the deep symbolic meaning of the words in which she seeks to find in modern literature mythological center, created on the basis of the «royal ritual», tries to bring literature to a single original source; William Troy's statement about the significance of myth as a means of solving the pressing problems of personality and contemporary artistic creativity, in which he considered the sources of perfection of myth-critical methodology psychoanalysis, anthropology, and comparative religion; Nortrop Fry's views on the mythological method of analysis and understanding of literature. N. Fry understands the history of literature as self-development of myth. The latter is defined as the «organic center» of literature. Literature is a combination of «myths». It is similar to the combination of biological cells that make up the body. Like many other mythical critics, N. Fry tried to find in a very broad concept of «mythology» a more specific center or «monomif», from which literature develops. As a mono of the first mortal, performing a kind of artistic «protoplasm», N. Fry calls the myth of leaving the hero in search of adventure. This myth is placed in close connection with the seasons of the year (dying – revival) and is, after all, a myth about the fulfillment of human desires, the «golden day».

Key words: *mythological, criticism, tradition, ritual, school, direction, archetype, methodology, image, research.*

Зародження міфологічної критики сягає кінця XVIII – початку XIX ст., коли виникло гостре зацікавлення міфом, що призвело до появи першої міфологічної школи. Представники цього напрямку займалися не стільки аналізом національного фольклору і пошуками національних коренів, скільки прямим використанням давнього міфу як інструменту для пояснення сучасної літератури. Міфологічні критики XX ст. у своїх наукових розвідках звертають значну увагу на міфологеми та архетипи, які трактуються ними як носії глибинної мудрості та ментальності.

Міфологічна школа як напрям у фольклористиці та літературознавстві сформувалася в надрах творчості німецьких романтиків (Л. Арнім, К. Brentano, естетика Ф.-В.-Й. Шеллінга («Філософія мистецтва», 1802–03), братів А. та Ф. Шлегелів) на початку XIX ст. В основі напрямку лежало уявлення про міф як необхідну умову існування мистецтва. Остаточно філософські основи напрямку оформилися після видання «Німецької міфології» (1835 р.) братів Я. та В. Грімм. Одними з головних ідей праці була ідея про необхідність усвідомлення сутності народної душі кожної нації, а також ідея про спільний праміф. Саме у фольклорі, вважали брати Грімм втілюється колективна несвідома душа. Розвивали міфологічну методологію німецький вчений А. Кун (прихильник «метеорологічної теорії» міфів, відповідно до якої міфи виникли в результаті поклоніння стихійним силам природи), М. Мюллер (основоположник «солярної теорії» міфів, за якою міфи виникли в результаті обожнення небесних світил), Дж. Фрейзер (у своїй праці «Золота галузка» простежує архетипні зразки міфів і ритуалів в усній і обрядовій традиції різних культур), Ф. Буслаєв, О. Міллер, О. Афанасьєв. О. Пипін та О. Веселовський запропонували вивчення міфів з позиції міграційної теорії та теорії зустрічних течій.

Оскільки міфологічна та екзистенційна критики є одними зі складників частин історії світової літературної критики, в даній розвідці акцентується увага на творчих досягненнях їх основних представників, які відіграли вагомий роль у становленні та розвитку вказаних напрямів: М. Мюллера, Е. Тейлора, Дж. Фрейзера, Д. Уестона, М. Бодкін, В. Троя, Н. Фрая.

Мета статті полягає у дослідженні основних тенденцій у розвитку міфологічної критики в країнах Західної Європи та Північної Америки у XX столітті.

Головні завдання розвідки – виявити певні закономірності у розвитку західноєвропейської та північноамериканської міфологічної критики; проаналізувати внесок і основні праці їх найбільш значних представників.

Сучасна міфологічна критика йде своїми витоками у методологію, яку розробив Я. Грімм у «Німецькій міфології», а також у міфологічні теорії другої половини XIX ст. М. Мюллера, Е. Тейлора і Дж. Фрезера.

Англійський філолог Макс Мюллер (1823–1900), який займався санскритом, давньогрецькою мовою і порівняльним мовознавством, був засновником «порівняльної міфології». Походження давніх міфів він бачив у особливостях первісної мови, які вели до персоніфікації явищ і створення образів. Забуті численні синоніми, за М. Мюллером, утрачаючи смисл для наступних поколінь, також створювали підґрунтя для міфотворчості. Прототипом багатьох міфів стало сонце і пов'язані з ним явища (солярна теорія).

Едуард Бернетт Тейлор (1832–1917) у дослідженні «Первісна культура» (1871) висунув теорію антропологічного походження міфів. Він відштовхувався від реальних предметів, а не від слів, основою міфів вважав

ідеї, а не їх словесні форми, в міфотворчості вбачав вираження первісної, незрілої і грубої «філософії» природи.

Вирішальний вплив на становлення сучасної, так званої ритуально-міфологічної школи мали праці англійського етнографа, фольклориста і філолога Джеймса Джорджа Фрейзера (1854–1941), й перш за все його багатотомна праця «Золота гілка» (1890). Приділяючи особливу увагу давній магії, її різновидам і способам застосування, він досліджує різноманітні ритуали: рослинні, природні, сезонні. Ритуал (обряд) складає мовби інсценізацію міфу, а міф виступає як пояснення, обґрунтування обряду, який здійснюється. Ритуальний цикл «Золота гілка» є характерним як для природи, так і для людини, виражаючи розквіт і згасання.

Значний вплив на сучасне міфологічне літературознавство виявили і психоаналітичні теорії. Так, міфологізацію «едіпового комплексу» З. Фройд пояснював проявом статевої психічної енергії (лібідо). К. Юнг вважав, що з допомогою «колективного підсвідомого» основні образи міфів (архетипи) передаються із покоління в покоління, обминаючи «свідомі» джерела.

Сучасна міфологічна критика має дві основні лінії розвитку – ритуально-міфологічну (лінія Дж. Фрейзера) та юнгіанську (лінія К. Юнга). Перша передувала другій.

Піонерами міфокритики стали послідовники Дж. Фрейзера в Англії, які були пов'язані з Кембріджським університетом, – Е. Чемберс, Д. Уестон, Ф. Корнфорд. У найбільш повній формі основні положення фрейзеровської міфокритики знайшли відображення в книзі Джессі Уестон «Від ритуалу до роману», яка присвячена доказам того, що легенда про Грааль – це літературний запис давнього ритуалу. Автор проводить паралелі між символікою, героями і дією відомих романів про Грааля і процесами давнього ритуалу оновлення життя у вавілонян, єгиптян, греків і римлян. Дж. Уестон намагається довести, що побудова романів про Грааля відповідає ритуалу вавілонського Таммуза і єгипетського Озіріса. Вона заперечує християнське тлумачення найважливіших символів: Чаші Грааля, Спису, Меча і Каменю, вважаючи, що вони входять корінням у доісторичну добу. Процес спадкоємності давніх ритуальних традицій в дослідженні Дж. Уестон не отримав пояснення, але вона не пов'язувала його з «колективним підсвідомим».

Юнгіанська лінія в Кембриджі отримала розробку в книзі Мод Бодкін «Архетипи в поезії» (1934). Використовуючи вчення К. Юнга про архетип і «колективне підсвідоме», вона намагалась детально прослідкувати шлях того чи іншого архетипу. Як відомо, в К. Юнга поняття «архетип» означало первинні схеми образів, які відтворюються несвідомо і формують активність уяви, а тому вони виявляються у міфах, віруваннях, у творах літератури та мистецтва, у снах і маячних фантазіях (Мифы народов мира, 1980, с. 110).

М. Бодкін виділила архетипи відродження, Бога, диявола, раю, пекла. Вона дослідила не тільки архетипи міфів та образів, але й глибинне

символічне значення слів. Так, М. Бодкін була проаналізована балада С. Кольріджа «Старий моряк», у якій архетип відродження знайшов вираження у емоційній динаміці (напруга, регрес та полегшення у кінці) і був пов'язаний із християнським міфом воскресіння. Подібним чином інтерпретований М. Бодкін «Звільнений Прометей» П. Шеллі, де в якості архетипів були визначені Бог і диявол як похідні від фрейдистського «едіпового комплексу», конфліктної ситуації між батьком та сином.

Представники кембриджської школи прагнули відшукати в сучасній літературі міфологічний центр, створений на основі «королівського ритуалу», намагались звести літературу до єдиного першоджерела.

Американський міфокритичний напрям використовував традиції кембриджської школи і головним чином учення К. Юнга. Першим значним американським міфокритиком, який поєднав фрейзерівські та юнгіанські концепції, був Вільям Тойнбі. Свою теорію він виклав у програмній статті «Міф, метод і майбутнє» (1946). Автор утверджував у ній значення міфу як засобу вирішення нагальних проблем особистості та сучасної художньої творчості. Джерелами вдосконалення міфокритичної методології В. Тойнбі вважав психоаналіз, антропологію і порівняльну релігію. Аналізуючи роман Ф. Скотта Фіцджеральда «Великий Гетсбі», він не прагнув пов'язати долю героя з буржуазною дійсністю, з ілюзорністю «американської мрії», а наводив паралелі з давніми ритуалами випробувань молодого людини.

Одним із найвідоміших і найактивніших сучасних міфокритиків є канадський літературознавець Нортроп Фрай. Головною теоретичною працею цього вченого вважається книга «Анатомія критики», в якій обґрунтовано міфологічний метод аналізу і розуміння літератури. Для Н. Фрая міф перш за все – тип «художньої розповіді». Він особливо виділяє цей тип, а не урівнює з іншими видами літератури. Історію літератури Н. Фрай розуміє як саморозвиток міфу. Останній визначається як «органічний центр» словесності. Література – це комбінація «міфів». Вона є аналогічною до комбінації біологічних клітин, з яких складається організм. Критика, вважає дослідник, набуває «координуючого», базового принципу, якщо зможе, «подібно до теорії еволюції в біології», усвідомити літературні явища як частини цілого.

Н. Фрай був схильним до того, щоб нав'язати сучасній літературі в якості матриць незмінні міфологічні «формули» і «архетипи». «Ми знаходимо, – говорив він, – первісні формули у працях великих письменників, більше того, існує загальна тенденція з боку цих письменників до відтворення таких формул» (Frye N., 1957, p. 16). У цих словах втілено не тільки методологічне кредо самого Н. Фрая, але і всієї міфологічної критики.

Як і багатьох інших міфокритиків, Н. Фрай намагався відшукати у вельми широкому понятті «міфологія» більш конкретний центр або «мономіф», із якого розвивається література. В якості такого моно- чи першоміфа, що

виконує роль своєрідної художньої «протоплазми», Н. Фрай називає «the quest-myth» – міф про від'їзд героя на пошуки пригод. Цей міф ставиться в тісний зв'язок з порами року (вмирання – відродження) і є в підсумку міфом про виконання людських бажань, про «золоту добу».

На основі фрейзерівського вчення про сезонні ритуали Н. Фрай систематизує жанри і образи творів. Іноді він, порушуючи стрункність первинної системи подає паралельно дві інтерпретації того чи іншого твору. Наприклад, аналізуючи рицарський роман, дослідник пише: «Говорячи мовою снів, рицарський роман визначає спроби лібідо знайти задоволення... Мовою ж ритуалу цей роман знаменує собою перемогу родючості над спустошеною землею» (Frye N., 1957, p. 193).

Володіючи великою ерудицією, Н. Фрай постійно поєднує подібним чином найрізноманітніші вчення, іноді абсолютно несумісні. Характерним є те, що детально розробивши одну теорію, вчений в іншій книзі або навіть в іншому розділі цієї ж книги її не використовує. Наприклад, в одному із розділів «Анатомії критики» Н. Фрай розробляє оригінальний історичний підхід до літератури, хоч і вкладає його у міфологічні рамки (з одного боку – давня міфологія, з іншого – повернення до «міфу» у творах модерністів). Сезонна ж схема, так старанно розроблена, в цьому розділі не використовується. Найбільш послідовно фрейзерівська методологія була використана Н. Фраєм при інтерпретації сонетів В. Шекспіра, ліричний герой яких вбачається критику в якості помираючого божества, що передає свою силу молодому спадкоємцю. Герой, що помирає, пов'язується з осінню та зимою, молодий же з весною. З першого по дев'яносто сьомий сонет, на думку Н. Фрая, Шекспір зображує картину людського життя – від народження до смерті (повний природний цикл), а потім починає звучати тема відродження (початок повторного циклу).

У багатьох працях, присвячених романтизму, дослідник спирається переважно на ідею Г. Адамса про боротьбу чоловічого і жіночого начал, що лежить в основі розвитку мистецтва. Перше начало відображається у суворості християнства і в сухості класицизму, друге – в ідеології романтизму.

В книзі «Жахлива симетрія», яка присвячена дослідженню творчості В. Блейка, Н. Фрай віддає перевагу біблійному «падінню – відродженню», перед фрейзерівською формулою «помирання – відродження».

Дослідник американської міфокритики О. Козлов наводить структурний каркас, який запропонував Н. Фрай для характеристики основних напрямів, жанрів і образів літератури:

1. «Світанок, весна, фаза народження. Міфи про народження героя... і про поразку сил темряви, зими, смерті. Другорядні герої – мати та батько. Архетип пригодницького роману, дифірамбів і рапсодій.
2. Зеніт, літо: Одруження або тріумф. Міфи про обожнення, про священний шлюб, про рай. Другорядний герой – друг і наречена. Архетип комедії, пасторалі та ідилії.

3. Осінь і «фаза смерті». Міфи про «помираючих» богів. Ця фаза є архетипом трагедії та елегії.

4. Зима породжує міфи про хаос і чудовиськ, які є архетипом сатири» (Козлов А., 1984, с. 62).

Як міфокритик, Н. Фрай у своїх аналітичних дослідженнях художніх творів занурюється у світ давніх божеств і ритуалів, пов'язаних із зміною сезонів. Методологія Н. Фрая не вичерпується міфологічним підходом, хоч він без всякого сумніву і є одним із найвпливовіших міфокритиків у західному літературознавстві.

Отже, в основі міфологічної критики лежить поняття про міф як основу і умову мистецтва, первісну форму літературної діяльності людини, вирішальний чинник художньої творчості, ядро літератури. Інтерпретація художнього твору, зокрема через посередництво міфологічної методології, здійснюється через пошук у текстових глибинах слідів первісної міфологічної свідомості, елементів давніх міфологічних уявлень, сюжетних мотивів ритуальних дійств, етногенетичних коренів; через осмислення менталітету, народного світогляду у художньому творі. Це знайшло яскраве відображення у працях найбільш значних представників цього напрямку.

Основні положення цієї статті не виключають подальших продуктивних досліджень у галузі міфологічної критики та внеску зарубіжних та вітчизняних її репрезентантів у загальний розвиток світової літературної критики.

Список використаних джерел

1. Голосовкер Я. Э. Логика мифа / Голосовкер Я. Э. – М. : Наука, 1987. – 218 с.
2. Козлов А. С. Мифологическое направление в литературе США / Козлов А. С. – М. : Высшая школа, 1984. – 175 с.
3. Лосев А. Ф. Знак. Символ. Миф / Лосев А. Ф. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1982. – 480 с.
4. Мифы народов мира : В 2 т. – М. : Энциклопедия, 1980. – Т. 1. – 671 с.
5. Frye N. Anatomy of Criticism / Frye N. – Princeton : University Press, 1957. – 383 p.

References

1. Golosovker Ya. E. (1987). Logika mifa. M. : Nauka, 218 (rus).
2. Kozlov A. S. (1984). Mifologicheskoye napravleniye v literature SSHA. M. : Vysshaya shkola, 175 (rus).
3. Losev A. F. (1982). Znak. Simvol. Mif. M. : Izd-vo Moskovskogo un-ta, 480 (rus).
4. Mify narodov mira : V 2 t. (1980). M. : Entsiklopediya, T. 1., 671 (rus).

5. Frye N. (1957). *Anatomy of Criticism*. Princeton : University Press, 383 (eng).

*Статтю рекомендовано до друку
доктором філологічних наук, професором,
професором кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
Корпанюком Миколою Павловичем*

Стаття надійшла до редакції 1 грудня 2017 року

Леонид Козубенко

кандидат педагогических наук, доцент,
доцент кафедры украинской и зарубежной
литературы и методики обучения
ГВУЗа «Переяслав-Хмельницкий государственный
педагогический университет имени Григория Сковороды»,
ул. Сухомлинского, 30, 08400, г. Переяслав-Хмельницкий, Украина,
leonidkozubenko@gmail.com

**ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ МИРОВОЙ
МИФОЛОГИЧЕСКОЙ КРИТИКИ В XX ВЕКЕ**

Leonid Kozubenko

Ph. D in Pedagogics, Assistant Professor,
Assistant Professor at the Chair for Ukrainian and Foreign Literature
and Methods of Education
SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical
Hryhorii Skovoroda University»,
Sukhomlynskogo str., 30, 08401 Pereiaslav-Khmelnytskyi, Ukraine,
leonidkozubenko@gmail.com

**MAJOR TRENDS OF DEVELOPMENT OF THE WORLD
MYTHOLOGICAL CRITICISM IN THE 20th CENTURY**